

UOT 37.013.42

Tamilla Əhməd qızı Vahabova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,

pedaqogika elmləri doktoru

<https://orcid.org/0000-0003-4984-3140>

E-mail: tamillavahabova@yahoo.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).94-101](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).94-101)

**KLASSİK İDEYALARDAN MÜASİR PEDAQOGİKAYA: ƏJDƏR AĞAYEV VƏ
ƏMRULLA PAŞAYEVİN AİLƏ VƏ TƏRBİYƏ KONSEPSİYALARI**

Tamilla Ahmed Vahabova

Associate Professor of Azerbaijan State Pedagogical University,

doctor of sciences in pedagogy

**FROM CLASSICAL IDEAS TO MODERN PEDAGOGY: AJDAR AGAYEV AND
AMRULLA PASHAYEV'S CONCEPTS OF FAMILY AND UPBRINGING**

Тамилла Ахмед ызы Вагабова

доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,

доктор педагогических наук

**ОТ КЛАССИЧЕСКИХ ИДЕЙ К СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ: КОНЦЕПЦИИ
СЕМЬИ И ВОСПИТАНИЯ АДЖДАРА АГАЕВА И АМУЛЛЫ ПАШАЕВА**

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan klassik pedaqoji irsi ilə müasir pedaqoji nəzəriyyə arasında əlaqələrin elmi təhlili aparılır. Tədqiqat Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi, Firidun bəy Köçərli, Cəlil Məmmədquluzadə və Üzeyir Hacıbəylinin pedaqoji ideyalarının ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərinə yanaşmalarını əhatə edir. Eyni zamanda, Ə. Ağayev və Ə. Paşayevin elmi irsi klassik pedaqoji ideyaların XXI əsr Azərbaycan təhsil sistemində müasir interpretasiyası kontekstində araşdırılır. Məqalədə ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasında qarşılıqlı təsiri, rəşional və dünyəvi biliklərin tərbiyədə rolu, pedaqoji sistemin strukturlaşdırılması və müəllim hazırlığı problemləri nəzəri və praktik aspektlərdə təhlil olunur. Araşdırma göstərir ki, klassik pedaqoji irsin müasir pedaqoji yanaşmalarla inteqrasiyası təhsil prosesinin elmi əsaslarla təşkili və səmərəliliyinin artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: *Azərbaycan pedaqogikaşünaslığı; klassik pedaqoji irs; müasir pedaqoji nəzəriyyə; ailə və cəmiyyət; tərbiyə; şəxsiyyətin formalaşması; sosial mühit; pedaqogika tarixi*

Abstract. The article conducts a scientific analysis of the relationship between the Azerbaijani classical pedagogical heritage and modern pedagogical theory. The study covers the approaches of the pedagogical ideas of Mirza Fatali Akhundzadeh, Hasan bey Zardabi, Firidun bey Kocharli, Jalil Mammadguluzadeh and Uzeyir Hajibeyli to the issues of family, society and upbringing. At the same time, the scientific heritage of A. Aghayev and A. Pashayev is examined in the context of the modern interpretation of classical pedagogical ideas in the 21st century Azerbaijani education system. The article analyzes the mutual influence of family and social environment in the formation of personality, the role of rational and secular knowledge in upbringing, the structuring of the pedagogical system and the problems of teacher training in theoretical and practical aspects. The study shows that the integration of classical pedagogical heritage with modern pedagogical approaches is of great importance in terms of organizing the educational process on scientific grounds and increasing its efficiency.

Keywords: *Azerbaijani pedagogical studies; classical pedagogical heritage; modern pedagogical theory; family and society; upbringing; personality formation; social environment; history of pedagogy*

Аннотация. В статье проводится научный анализ взаимосвязи между классическим педагогическим наследием Азербайджана и современной педагогической теорией. Рассматриваются подходы педагогических идей Мирзы Фатали Ахундзаде, Гасан бей Зардаби, Фиридун бей Кочарли, Джалила Мамедгулузаде и Узеира Гаджибейли к вопросам семьи, общества и воспитания. Одновременно исследуется научное наследие А. Агаева и А. Пашаева в контексте современной интерпретации классических педагогических идей в азербайджанской системе образования XXI века. Анализируется взаимное влияние семьи и социальной среды на формирование личности, роль рационального и светского знания в воспитании, структурирование педагогической системы и проблемы подготовки учителей в теоретическом и практическом аспектах. Исследование показывает, что интеграция классического педагогического наследия с современными педагогическими подходами имеет большое значение с точки зрения организации образовательного процесса на научной основе и повышения его эффективности.

Ключевые слова: азербайджанская педагогика; классическое педагогическое наследие; современная педагогическая теория; семья и общество; воспитание; формирование личности; социальная среда; история педагогики

Klassiklərin qoyduğu və elmi biliklərə xas olan təkamül və müstəqil inkişafı nəzərdə tutan pedaqogikanın təməlləri mövcud ideoloji yanaşmalar tərəfindən təhrif olunur və ədəbi, bədii, elmi, texniki və digər yaradıcılıq formalarının azadlığına dair konstitusiya təminatını (44-cü maddə) aradan qaldırır. XX-ci əsrin sonunda qeyd edilən, lakin heç vaxt əldə edilməyən təhsilin və pedaqoji elmin siyasiləşdirilməməsi zərurəti vurğulanır (15).

Əjdər Ağayev və Əmrulla Paşayevin pedaqoji irsi Azərbaycan klassik pedaqoji fikri ilə müasir pedaqoji nəzəriyyə arasında bir növ körpü funksiyasını yerinə yetirir. Azərbaycan klassik pedaqoji irsi – Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi və Firidun bəy Köçərlinin əsərləri – ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərini sistemli şəkildə araşdırmış, onların qarşılıqlı əlaqəsini elmi-pedaqoji kontekstdə şərh etmişdir (1). Ə. Ağayev və Ə. Paşayev isə bu ideyaları müasir pedaqoji elmdə yenidən interpretasiya edərək, klassik prinsipləri XXI əsr təhsil sisteminin tələblərinə uyğunlaşdırmış, onların praktik və nəzəri tətbiq imkanlarını genişləndirmişlər. Bu baxımdan onların elmi fəaliyyəti klassik irs ilə müasir pedaqoji yanaşmalar arasında inteqral bir körpü rolunu oynayır və Azərbaycan təhsil sistemində ailə və sosial mühitin tərbiyəedici funksiyasının inkişafına əhəmiyyətli töhfələr verir.

Azərbaycan klassik pedaqoji irsi Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi və Firidun bəy Köçərlinin əsərləri ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərinə geniş və sistemli yanaşma təqdim etmişdir. Klassik müəlliflər ailəni şəxsiyyətin ilkin sosial mühiti və mənəvi inkişafın əsas institutu kimi qiymətləndirmiş, cəmiyyətin

tərbiyədə mühüm rolunu vurğulamış, həmçinin təhsil və maarifçiliyi sosial dəyişmələr ilə əlaqələndirmişlər. Onların əsərlərində sosial mühitin və ailənin qarşılıqlı təsiri, həmçinin milli-mədəni dəyərlərin tərbiyəedici funksiyası elmi-pedaqoji kontekstdə şərh olunmuşdur. Folklor mənbələri əsasında xalq pedaqogikasının empirik və multidissiplinar xarakteri, onun dərin tərbiyə potensialı göstərilmişdir. Folklor mənbələrinin, xüsusilə də kiçik yaşlı uşaqların tərbiyəsindəki imkanları araşdırılmışdır. Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən və gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə prosesində istifadə oluna biləcək ideyaları özündə əks etdirən ədəbi-epik nümunələr təqdim edilmişdir. Eyni zamanda, folklorun və xalq pedaqogikasının ideyalarının müasir təhsil praktikası çərçivəsində tətbiq imkanları məsələsi qaldırılmışdır (2, s. 183)

Ə. Ağayev və Ə. Paşayev klassik yanaşmaları müasir pedaqoji kontekstdə təhlil etmiş, onları XXI əsr təhsil sisteminə uyğunlaşdırmışlar. Ağayevin tədqiqatları şəxsiyyətin formalaşmasında ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsirini, Paşayevin elmi fəaliyyəti isə pedaqogika tarixini və nəzəriyyəsini birləşdirərək tərbiyə proseslərinin sistemli modelini təqdim edir. Beləliklə, klassik və müasir yanaşmaların müqayisəsi göstərir ki, ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərinin müasir pedaqoji elmdə araşdırılması klassik irsin təməl prinsipləri üzərində qurulmuşdur və onların inteqrasiyası təhsil prosesinin səmərəliliyini artırır.

Klassik müəlliflər ailəni və cəmiyyəti tərbiyənin ilkin institutu kimi qiymətləndirir, onların həm mənəvi, həm də sosial funksiyalarını vurğulayır, şəxsiyyətin formalaşmasında ailə və cəmiyyətin qarşılıqlı təsirinin əhəmiyyətini ön

plana çıxarırlar. Mirzə Fətəli Axundzadə Azərbaycan klassik pedaqoji fikrinin ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Onun ideyaları, həmçinin Seyid Azim Şirvani, Həsən bəy Zərdabi və Cəlil Məmmədquluzadə kimi həmfikirlərlə birgə, ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərini sistemli şəkildə araşdırmışdır. Sovet dövrü pedaqoji ədəbiyyat müəllimləri və Azərbaycan Pedaqoji Universiteti əməkdaşları isə Axundzadənin bu prinsiplərini inkişaf etdirərək müasir pedaqoji kontekstdə tətbiq etmişlər. Axundzadənin pedaqoji konsepsiyası ailənin tərbiyədə rolunu, qadın təhsilinin əhəmiyyətini və cəmiyyətin maarifləndirilməsi funksiyasını ön plana çıxarır. O, tərbiyəni rəşional düşüncə və dünyəvi biliklə təmin olunan proses kimi təqdim etmiş, ailəni isə cəmiyyətin ilkin və əsas institutu kimi qiymətləndirmişdir. Bu yanaşma klassik pedaqoji fikrin müasir Azərbaycan təhsil sistemində də davamlı tətbiqinə zəmin yaratmışdır (1, s. 130).

Həsən bəy Zərdabi Azərbaycan klassik pedaqoji fikrinin önəmli nümayəndələrindən biri olub. Onun ideyaları Firidun bəy Köçərli və Abdurrəhim bəy Haqverdiyev kimi həmfikirlərlə birgə, sosial mühit və tərbiyə məsələlərini dərinləndirən araşdırmışdır. Sovet dövrü məktəb müəllimləri və sosialyönlü tərbiyə proqramları Zərdabinin prinsiplərini praktik fəaliyyətə çevirmiş və onların tədrisdə tətbiqini təmin etmişlər. Zərdabinin pedaqoji yanaşmasında ailə-məktəb-cəmiyyət vəhdəti və sosial mühitin tərbiyəedici funksiyası əsas yer tutur. O, sosial mühiti tərbiyənin əsas elementi kimi qiymətləndirmiş və xalq maarifçiliyi ideyalarını praktikaya çevirmişdir, bu da klassik pedaqoji irsin müasir təhsil sistemində tətbiqi üçün önəmli zəmin yaratmışdır.

Firidun bəy Köçərli Azərbaycan klassik pedaqoji fikrinin görkəmli nümayəndələrindən olub və onun ideyaları Həsən bəy Zərdabi və Əhməd bəy Ağaoğlu kimi həmfikirlərlə uzlaşaraq, milli-mədəni tərbiyə və şəxsiyyətin formalaşması məsələlərinə diqqət yetirmişdir. Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimləri, həmçinin Sovet dövrü pedaqoji nəsli Köçərlinin prinsiplərini məktəb və ali təhsil səviyyəsində tətbiq etmişlər. Köçərlinin pedaqoji yanaşmasında ailə mühitinin şəxsiyyətin formalaşmasında rolunu xüsusilə vurğulanır, tərbiyə isə milli dəyərlərlə sıx əlaqələndirilmiş sistemli pedaqoji proses kimi təqdim olunur. Bu yanaşma klassik irsin müasir

təhsil proqramlarında milli-mədəni kontekstlə tətbiqinin elmi əsasını təşkil edir (1, s. 175).

Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan klassik pedaqoji fikir və ədəbiyyatının önəmli nümayəndələrindən olub. Onun ideyaları Mirzə Fətəli Axundzadə, Seyid Əzim Şirvani və Əhməd bəy Ağaoğlu kimi həmfikirlərlə əlaqəlidir və cəmiyyətin maarifləndirilməsi, tərbiyə problemlərinin tədqiqi sahəsində geniş iz qoymuşdur. Ədəbiyyat müəllimləri və sosial tənqid sahəsində tədqiqatçılar Məmmədquluzadənin prinsiplərini tədris və tədqiqatlarda tətbiq etmişlər. Onun pedaqoji yanaşmasında cəhalət, sosial qüsurlar və yanlış tərbiyə modelləri diqqət mərkəzindədir. Məmmədquluzadə satira vasitəsilə tərbiyə qüsurlarını ifşa edir və maarifçi tərbiyə modelini təbliğ edərək, klassik irsin sosial və pedaqoji funksiyasını müasir kontekstdə yaşadır.

Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan klassik pedaqoji irsində həm musiqi, həm də mədəniyyət sahəsində görkəmli nümayəndə olmuşdur. Onun ideyaları Əhməd bəy Ağaoğlu və Cəlil Məmmədquluzadə ilə əlaqəli olaraq ailə, mədəniyyət və tərbiyə məsələlərini araşdırmışdır. Musiqi müəllimləri və mədəniyyət-tərbiyə layihələrinin iştirakçıları Hacıbəylinin prinsiplərini pedaqoji fəaliyyət və tədris proqramlarında tətbiq etmişlər. Onun pedaqoji konsepsiyasında ailənin mənəvi məsuliyyəti, həmçinin mədəniyyət və incəsənətin tərbiyəedici rolu əsas yer tutur. Tərbiyə prosesi geniş sosial və mədəni kontekstlə izah olunur və şəxsiyyətin inkişafında ailə və cəmiyyətin qarşılıqlı təsiri ön plana çıxarılır. Bu yanaşma, klassik irsin müasir pedaqoji praktika ilə uzlaşmasının elmi əsasını təşkil edir.

Ə. Ağayev müasir Azərbaycan pedaqogikasında ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasında qarşılıqlı təsirini ön plana çıxaran görkəmli alimdir. Onun tədqiqatları göstərir ki, ailə yalnız ilkin sosial mühit kimi deyil, həm də şəxsiyyətin mənəvi, sosial və intellektual inkişafında əsas rol oynayır. Ağayev bu prinsipləri müasir pedaqoji təcrübəyə tətbiq etmiş, məktəb və ali təhsil proqramlarında metodik yanaşmaların hazırlanmasına, həmçinin təhsil prosesində ailə və sosial mühitin inteqrasiyasına zəmin yaratmışdır. Beləliklə, onun elmi fəaliyyəti klassik pedaqoji irsin müasir interpretasiyası və praktik tətbiqi arasında inteqral körpü funksiyasını yerinə yetirir.

Ə.Ə. Ağayevin pedaqoji irsi Azərbaycan təhsil sistemində müasir pedaqoji yanaşmaların inkişafında önəmli rol oynayır. Onun əsas elmi fəaliyyəti “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, monoqrafiyalar və dərs vəsaitləri vasitəsilə özünü göstərmiş, eyni zamanda təhsil siyasəti, müəllim hazırlığı və pedaqoji sistemin strukturlaşdırılması sahələrində mühüm töhfələr vermişdir. Ağayevin əsərlərində ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasında rolu xüsusi vurğulanır; o, ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsirini sistemli şəkildə araşdırmış, tərbiyənin effektivliyini rəasional və dünyəvi biliklər əsasında əsaslandırılmışdır.

Onun nəzəri prinsipləri müasir Azərbaycan pedaqoji praktikası ilə sıx bağlıdır və məktəb ilə ali təhsil proqramlarında tətbiq olunan metodik yanaşmaların elmi əsasını təşkil edir. Beləliklə, Ağayevin irsi həm klassik pedaqoji ənənələrə davamçılıq edir, həm də XXI əsr təhsil sistemində şəxsiyyətin inkişafına yönəlmiş müasir pedaqoji model yaradır.

Ə.Ə. Ağayevin elmi fəaliyyəti Azərbaycan təhsil sisteminin strukturlaşdırılması, müəllim hazırlığı və təhsil siyasətinin formalaşdırılması sahələrinə yönəlmişdir. O, pedaqoji sistemin bütün elementlərini – məktəb, müəllim, ailə və sosial mühiti – bir-biri ilə əlaqələndirərək, onların qarşılıqlı təsirini nəzəri və praktik səviyyədə araşdırmışdır. Ağayevin yanaşmasında müəllim hazırlığı yalnız bilik və bacarıqların ötürülməsi deyil, həm də şəxsiyyətin tərbiyəsi və sosial məsuliyyətin formalaşması prosesidir. Eyni zamanda, onun təklif etdiyi pedaqoji sistemin strukturlaşdırılması modeli müasir məktəb və ali təhsil proqramlarında tətbiq olunan metodik prinsiplərin əsasını təşkil edir və klassik pedaqoji irs ilə müasir pedaqoji praktikaları birləşdirir.

Ə.Ə. Ağayevin tədqiqatlarında şəxsiyyətin inkişafında ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsiri əsas amil kimi vurğulanır. Onun tədqiqatlarında ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasında qarşılıqlı təsiri mərkəzi mövzu kimi təqdim olunur. O, ailənin və cəmiyyətin tərbiyədə yalnız ilkin rol oynayan institutlar olmadığını, eyni zamanda şəxsiyyətin mənəvi, sosial və intellektual inkişafını təmin edən qarşılıqlı əlaqəli sistem olduğunu vurğulamışdır. Ağayevin nəzəriyyəsinə görə, ailə və sosial mühit bir-birini tamamlayan elementlər kimi işləyir və hər ikisinin düzgün inteqrasiyası şəxsiyyətin harmo-

nik inkişafı üçün əsas şərtədir. Bu yanaşma müasir pedaqoji təcrübədə geniş tətbiq olunur və məktəb ilə ali təhsil proqramlarında metodik prinsiplərin hazırlanması və həyata keçirilməsinə zəmin yaradır.

Ə.Ə. Ağayev tərbiyədə rəasional və dünyəvi biliklərin əsas rolunu vurğulayır və onları şəxsiyyətin intellektual və mənəvi inkişafında aparıcı vasitə kimi nəzərdən keçirir. Onun pedaqoji konsepsiyasında tərbiyə yalnız mənəvi və sosial formalaşma prosesi kimi deyil, eyni zamanda rəasional və dünyəvi biliklərin sistemli şəkildə tətbiq olunduğu elmi-pedaqoji proses kimi təqdim olunur. O, hesab edir ki, şəxsiyyətin intellektual və etik inkişafı üçün tərbiyədə məntiqi düşüncə, analitik bacarıqlar və dünyəvi biliklərin inteqrasiyası vacibdir. Bu yanaşma həm klassik irsdən gələn təhsil prinsipləri ilə, həm də müasir pedaqoji elmin tələbləri ilə uyğunluq təşkil edir. Ağayevin fikrincə, rəasional biliklərin tərbiyəyə daxil edilməsi şəxsiyyətin qərarvermə, problem həll etmə və sosial münasibətlərdə effektiv iştirak qabiliyyətini artırır, dünyəvi biliklərin isə mədəniyyət, tarix və sosial reallıqlar kontekstində tərbiyəedici funksiyası vardır. Beləliklə, bu prinsiplər müasir məktəb və ali təhsil proqramlarında metodik yanaşmaların hazırlanması və tətbiqinə elmi əsas yaradır, klassik irsin müasir interpretasiyasını təmin edir və şəxsiyyətin həm mənəvi, həm də intellektual inkişafını inteqrativ şəkildə dəstəkləyir.

Ə.Ə. Ağayevin pedaqoji prinsipləri müasir Azərbaycan təhsil sistemində məktəb və ali təhsil proqramlarının tərtibatında və tətbiqində əsas istiqamət kimi istifadə olunur. Onun nəzəri konsepsiyaları, xüsusilə ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasındakı rolu, rəasional və dünyəvi biliklərin tərbiyədə tətbiqi, metodik prinsiplər şəkildə konkret pedaqoji fəaliyyətə çevrilmişdir. Bu yanaşma məktəb və ali təhsil səviyyəsində tədris proqramlarının planlaşdırılmasına, müəllim hazırlığına və təhsil prosesində sinergetik metodların tətbiqinə zəmin yaradır. Beləliklə, Ağayevin elmi irsi klassik pedaqoji ənənələrin müasir interpretasiyası olaraq Azərbaycan pedaqoji praktikasına davamlı təsir göstərir və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır.

Ə.Ə. Paşayev pedaqogika tarixi və nəzəriyyəsinə sistemli şəkildə araşdıraraq klassik ideyaların nəzəri əsaslarını möhkəmləndirmiş, on-

ların elmi təhlilini müasir pedaqoji kontekstə uyğunlaşdırmışdır. Paşayevin tədqiqatları göstərir ki, klassik irsin nəzəri prinsipləri müasir təhsil sistemində tətbiq olunduqda şəxsiyyətin tərbiyəsi və sosial mühitin inkişafı daha sistemli və elmi əsaslarla həyata keçirilə bilər. Onun yanaşmasına görə, klassik pedaqoji ideyaların yalnız tarixi öyrənilməsi kifayət deyil; onların müasir pedaqoji proseslərdə tətbiqi və praktiki reallaşdırılması zəruridir. O, bu ideyaların nəzəri əsaslarını möhkəmləndirərək, həm müəllim hazırlığı, həm də təhsil siyasətinin inkişafında yeni elmi konsepsiyalar təqdim etmişdir.

Paşayevin elmi fəaliyyəti göstərir ki, klassik ideyaların müasir interpretasiyası şəxsiyyətin tərbiyəsində, sosial mühitin təhlilində və təhsil proqramlarının strukturlaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Onun tədqiqatları müasir pedaqoji praktikaya, xüsusilə məktəb və ali təhsil səviyyəsində metodik prinsiplərin hazırlanmasına və tətbiqinə zəmin yaradır. Beləliklə, o, həm klassik irsi qoruyur, həm də onu XXI əsrin pedaqoji tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf etdirir, Azərbaycan təhsil sistemində ailə, cəmiyyət və tərbiyə problemlərinin daha elmi və sistemli həllinə töhfə verir.

Müasir Azərbaycan pedaqogikasında Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi prinsipləri əsasında hazırlanmış praktik tövsiyələr, klassik və müasir pedaqoji yanaşmaların səmərəli inteqrasiyasına yönəlmişdir. Bu yanaşmalar çərçivəsində məktəb və ali təhsil səviyyəsində bir sıra praktik tövsiyələr irəli sürülə bilər: tədris proqramlarının klassik və müasir ideyaları əhatə etməsi, müəllim hazırlığında həm nəzəri, həm də praktik bacarıqların inteqrasiyası, ailə və sosial mühitin tərbiyə prosesinə aktiv cəlb olunması, eləcə də tərbiyənin sistemli və məqsədli şəkildə aparılması.

Onlar məktəb tarixi və pedaqoji düşüncənin müxtəlif problemlərinin öyrənilməsində xalqımıza xidmət edərək pedaqoji ideyaların təşviqində mühüm rol oynamışlar. Azərbaycan pedaqoji mətbuatı ölkədə təhsil prosesində baş verən bütün hadisələrin zəruri elmi və intellektual potensialını əks etdirən zəngin materiallar toplamışdır. Azərbaycanın məktəb və təhsil tarixi, pedaqoji düşüncənin qədim ənənələri və XX əsrdə toplanmış elmi-pedaqoji təcrübə göstərir ki, pedaqoji mətbuat pedaqoji elmi və pedaqoji düşüncəni öyrənmək üçün ən vacib vasitədir və

o, öz funksiyalarını ən qabaqcıl pedaqoji jurnallar vasitəsilə həyata keçirə bilər (7)

Müasir pedaqoji təcrübədə Ə. Ağayev və Ə. Paşayevin metodik prinsipləri müəllimlərin fəaliyyətində prioritet istiqamət kimi nəzərə alınmalıdır. Onların yanaşmalarına görə, dərslər və tədris materiallarında ailə və sosial mühitin rolu, rəşional və dünyəvi biliklərin tətbiqi, klassik ideyaların müasir interpretasiyası kimi prinsiplər əks etdirilməlidir. Bu, müəllimlərin tərbiyə və tədris prosesində nəzəri bilikləri praktik fəaliyyətdə səmərəli şəkildə tətbiq etməsinə, həmçinin şagirdlərin və tələbələrin sosial, mənəvi və intellektual inkişafını təmin edən sistemli pedaqoji proses qurmasına imkan verir. Bu gün ailə problemləri və uşağın şəxsiyyətinin formalaşması cəmiyyətin həyatında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ailə institutunda deformasiyaların yaranması, ailə modellərinin milli dəyər kimi sarsılması, ailənin psixoloji vəziyyətinin zəifləməsi və sosial böhranların ailəyə ümumilikdə təsiri dünyanın, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrin ən çox müzakirə olunan məsələlərindən birinə çevrilmişdir (8)

Ağayev və Paşayevin metodik prinsiplərinin dərslər və tədris materiallarına inteqrasiyası, klassik və müasir pedaqoji yanaşmaların sintezi əsasında müasir müəllimlərin fəaliyyətinin keyfiyyətini artırır, təhsil prosesinin elmi əsaslarla planlaşdırılmasını və həyata keçirilməsini təmin edir.

Tədris proqramlarında klassik və müasir yanaşmaların sintezi: Müasir pedaqoji praktikada tədris proqramları klassik ideyalar ilə müasir pedaqoji yanaşmaları birləşdirməlidir. Bu, həm Ə.Ə. Ağayevin ailə və sosial mühitin şəxsiyyətin formalaşmasındakı rolu və rəşional biliklərin tətbiqi, həm də Ə.X. Paşayevin klassik ideyaların müasir interpretasiyası prinsiplərinin dərslər və tədris materiallarında əks olunmasını tələb edir. Tədris proqramlarının belə sintezi müəllimlərə nəzəri və praktiki bilikləri inteqrasiya etməyə, şagird və tələbələrin mənəvi, sosial və intellektual inkişafını sistemli şəkildə təmin etməyə, eləcə də tərbiyə və təhsil prosesində real həyat nümunələrini tətbiq etməyə imkan yaradır. Əvvəlcə vurğulamaq lazımdır ki, valideynlər və müəllimlər arasında səmərəli əməkdaşlıq şagirdin fərdi ehtiyaclarının daha dərindən anlaşılmasını təmin edir. Valideynlər uşaqlarının evdəki davranışları və gündəlik vəziyyəti barədə müəllimləri məlumatlandırmaqla məktəbdə tətbiq

olunan tədris strategiyalarının daha uyğun şəkildə qurulmasına imkan yaradırlar. Digər tərəfdən, müəllimlər yalnız məlumat verməklə kifayətlənməyib, valideynlərə praktik tövsiyələr təqdim edir, onları təhsildə fəal iştirakçıya çevirirlər. Bu qarşılıqlı informasiya mübadiləsi uşaqların inkişafını yaxından izləməyə və onların təhsil ehtiyaclarına uyğun qərarlar qəbul etməyə şərait yaradır.

Inklüziv təhsilin əsas prinsiplərindən biri hər bir şagirdə fərdi yanaşmanın təmin edilməsidir. Bu prinsip şagirdlərin öyrənmə tərzlərinə və inkişaf dinamikalarına uyğun təhsil prosesinin təşkil olunmasını tələb edir. Valideyn-müəllim əməkdaşlığı bu fərdi yanaşmanın effektivliyini artırır, çünki müəllimlər şagirdlərin öyrənmə vərdişlərini daha yaxşı qiymətləndirərək inkişafı dəstəkləyən xüsusi proqramlar hazırlaya bilirlər, valideynlər isə evdə uşaqlara lazımı dəstəyi göstərməklə məktəbdə aparılan təhsil prosesini tamamlayırlar. Belə əməkdaşlıq şagirdlərin akademik uğurlarını yüksəltməkdə əhəmiyyətli rol oynayır.

Buna baxmayaraq, nəzəri olaraq cəlbedici görünən əməkdaşlıq modeli praktikada müəyyən çətinliklərlə üzləşir. Bu problemlərə informasiya çatışmazlığı, qarşılıqlı inamsızlıq, kommunikasiya maneələri, müəllim və valideynin inklüziv təhsilə hazırlıqsızlığı və digər amillər daxildir. Bu çətinliklər əməkdaşlığın davamlı və səmərəli həyata keçirilməsinə əngəl törədir. Belə vəziyyətdə məqsədəuyğun pedaqoji strategiyaların işlənməsi, metodoloji baza formalaşdırılması və praktik nümunələr əsasında modellərin tətbiqi vacib olur. Məqalənin məqsədinə uyğun olaraq, həm beynəlxalq, həm də yerli təcrübə, tanınmış tədqiqatçıların yanaşmaları nəzərə alınmaqla inklüziv təhsildə əməkdaşlığın mahiyyəti və imkanları ətraflı şəkildə təqdim edilir.

Təhsildə əməkdaşlıq anlayışı tərəfdaşlıq, qarşılıqlı informasiya mübadiləsi, birgə qərar qəbulu və ortaq məsuliyyəti əhatə edir. Valideyn və müəllim arasında belə əlaqə bir tərəfin digərinə tabe olmasını deyil, qarşılıqlı hörmət, etimad və məqsədlərin uzlaşdırılmasını əsas götürür. Belə yanaşma həm məktəb, həm də ali təhsil səviyyəsində pedaqoji prosesin elmi əsaslarla planlaşdırılması və həyata keçirilməsi, klassik və müasir pedaqogikanın inteqrasiyası, həmçinin təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün səmərəli mexanizm yaradır. Əvvəlcə qeyd etmək

lazımdır ki, valideynlər və müəllimlər arasında əməkdaşlıq şagirdin fərdi ehtiyaclarının daha yaxşı anlaşılmasına xidmət edir. Ə. Ağayev və Ə. Paşayevin fikirlərinə əsasən, valideynlər uşaqlarının evdəki davranışları və gündəlik vəziyyətləri barədə müəllimləri məlumatlandırmaqla məktəbdə daha məqsədyönlü və fərdi yanaşmaların tətbiqinə şərait yaradırlar. Digər tərəfdən, müəllimlər valideynləri yalnız məlumatlandırır, həm də onlara praktik tövsiyələr təqdim edərək, onları təhsilin fəal iştirakçısına çevirirlər.

Heydər Əliyevin təhsil siyasəti və onun irsi Azərbaycan pedaqoji düşüncəsində mühüm rol oynayır. Əliyev hər bir uşağın fərdi inkişafını təmin edən inklüziv və yüksək keyfiyyətli təhsil prinsipini əsas tutmuş, müəllimlərin peşəkar bacarıqlarının formalaşmasını, innovativ metodların tətbiqini və təhsil prosesində qarşılıqlı əməkdaşlığı prioritet sahələr kimi müəyyən etmişdir. Bu yanaşma müəllimlərə şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğun proqramlar hazırlamağa, valideynlərlə səmərəli ünsiyyət qurmağa və tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verir. Belə peşəkar inkişaf, müəllimlərin yalnız pedaqoji bacarıqlarını deyil, həm də təşkilatçılıq və kommunikasiya qabiliyyətlərini gücləndirir, şagirdlərin akademik və sosial bacarıqlarının inkişafını dəstəkləyir və inklüziv təhsil prinsiplərinin tətbiqinə şərait yaradır (13).

Peşəkar özmüqəddəratını təyin etmə prosesinin pedaqoji komponenti fərdin peşəkar dəyərləri və əmək bazarının ehtiyaclarını subyektiv olaraq əhəmiyyətli hesab edərək mənimsəməsinə əhatə edir. Bu dəyərlər şəxsi inkişaf üçün sabit bir rəhbərliyə çevrilməli, onların davranışlarını, məqsədlərini və fəaliyyətlərinin məzmununu formalaşdırmalıdır. Bununla belə, müasir tələbələrin aldıkları təhsilə münasibətində açıq-aydın ikililik və peşəkar təlimlə sonrakı peşəkar işin reallıqları arasında uyğunsuzluq var. Qurulmuş dəyər yönümləri fərdin yetkinliyinin və sosiallaşma dərəcəsinin göstəricisidir (14).

XXI əsrdə Azərbaycan pedaqogikasında Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayev klassik pedaqoji ideyaların müasir interpretasiyasını təmin edərək, onların nəzəri prinsiplərini təhsil siyasəti, müəllim hazırlığı və pedaqoji sistemin strukturlaşdırılması sahəsində uğurla tətbiq etmişlər. Ağayevin tədqiqatlarında ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsiri, şəxsiyyətin formalaşmasında

rasional və dünyəvi biliklərin rolu və tərbiyənin sistemli təşkili ön plana çıxarılır. Paşayev isə klassik ideyaların müasir interpretasiyasını nəzəri əsaslarla gücləndirərək, onların pedaqoji prosesdə tətbiqi və praktik həyata keçirilməsini təmin edir. Hər iki alim klassik və müasir pedaqoji yanaşmaların inteqrasiyasını reallaşdırmaq-la Azərbaycan təhsil sistemində tərbiyə və tədris proseslərinin elmi əsaslarla qurulmasına mühüm töhfə vermişdir.

Bu yanaşma nəticəsində məktəb və ali təhsil proqramlarında ailə və sosial mühitin rolu, müəllim hazırlığında metodik prinsiplərin inteqrasiyası və praktiki fəaliyyətlər sistemli şəkildə əks olunur. Tədris proqramları klassik ideyalar ilə müasir pedaqoji konsepsiyaları birləşdirərək, şagird və tələbələrin mənəvi, sosial və intellektual inkişafını təmin edən harmonik pedaqoji proses yaradır. Müasir müəllimlər Ağayev və Paşayevin metodik prinsiplərini dərslər və tədris materiallarında əks etdirərək, tərbiyə və təhsildə real həyat nümunələrindən istifadə etməli, klassik və müasir pedaqogikanın sintezini praktik fəaliyyətə çevirməlidirlər.

Nəticə etibarilə, Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi irsi klassik irsi müasir təhsil mühitinə uyğunlaşdıran, Azərbaycan pedaqogikasında davamlı təsir göstərən və şəxsiyyətin kompleks inkişafına yönəlmiş fundamental elmi töhfə kimi qiymətləndirilə bilər. Onların fəaliyyəti həm nəzəri, həm də praktik səviyyədə Azərbaycan təhsilinin inkişafında elmi əsasları gücləndirir və müasir pedaqoji sistemin effektivliyini artırır.

Problemin aktuallığı. Azərbaycan pedaqogikasında ailə, cəmiyyət və tərbiyə məsələlərinin müasir tədqiqi Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi fəaliyyətində xüsusi aktuallıq kəsb edir. Ağayevin araşdırmaları şəxsiyyətin formalaşmasında ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsirini vurğulayır, onların tərbiyəedici funksiyasını XXI əsr təhsil sistemində uyğun nəzəri və praktik kontekstdə interpretasiya edir. Paşayev isə klassik pedaqoji ideyaların – Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi, Firidun bəy

Köçərli və Cəlil Məmmədquluzadə – nəzəri prinsiplərini müasir pedaqoji proseslərə tətbiq etməklə, klassik irs ilə XXI əsr təhsil sistemini birləşdirən elmi körpü rolunu oynayır. Onların fəaliyyəti müasir müəllim hazırlığı, tədris proqramlarının optimallaşdırılması və tərbiyə proseslərinin səmərəliliyinin artırılması baxımından pedaqoji praktikada yüksək aktuallığa malikdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi prinsipləri tədris proqramlarının hazırlanması, müəllim hazırlığı və tədris prosesinin optimallaşdırılması sahəsində praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Onların yanaşmaları, ailə və sosial mühitin tərbiyəedici funksiyasını nəzərə alaraq şagirdlərin akademik və şəxsi inkişafını dəstəkləyən metodik prinsiplərin tətbiqinə imkan verir. Müasir müəllimlərin fəaliyyəti bu prinsiplərin tətbiqi ilə daha sistemli, məqsədyönlü və inklüziv şəkildə təşkil olunur, valideyn-müəllim əməkdaşlığı, interaktiv təlim metodları və fərdi yanaşma şagirdlərin inkişafını daha effektiv təmin edir.

Nəticə. Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi fəaliyyətinin nəticələri göstərir ki, klassik Azərbaycan pedaqoji irsi ilə müasir pedaqoji nəzəriyyə arasında inteqrasiya imkanları yüksək səviyyədədir. Ağayevin tədqiqatları şəxsiyyətin inkişafında ailə və sosial mühitin qarşılıqlı təsirini nəzəri və praktik səviyyədə sistemləşdirir, tərbiyə prosesində rasionallıq və dünyəvi biliklərin rolunu vurğulayır. Bu yanaşma məktəb və ali təhsil proqramlarında metodik prinsiplərin hazırlanmasına və tətbiqinə zəmin yaradır. Paşayev isə klassik pedaqoji ideyaların XXI əsr təhsil sistemində uyğun interpretasiyasını təmin edərək, onların nəzəri prinsiplərini müasir təhsil siyasətinə, müəllim hazırlığına və pedaqoji sistemin strukturlaşdırılmasına tətbiq edir.

Ə.Ə. Ağayev və Ə.X. Paşayevin elmi prinsipləri həm nəzəri, həm də praktik səviyyədə Azərbaycan təhsil sistemində klassik və müasir pedaqoji yanaşmaların sintezini təmin edir. Onların irsi müəllim hazırlığında, tədris proqramlarının formalaşdırılmasında və tərbiyə proseslərinin elmi əsaslarla həyata keçirilməsində uzunmüddətli və davamlı təsir göstərir, müasir müəllimlərin fəaliyyətinin keyfiyyətini yüksəldir və təhsil prosesində inklüziv yanaşmaların tətbiqinə mühüm töhfələr verir.

Ədəbiyyat

1. Vahabova, T.Ə. Azərbaycanda tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafı (XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin əvvəlləri): / pedaqogika elmləri doktoru...dissertasiyası/ Bakı, 2020.
2. Vaqabova, T.A. (2025). Vliyanie folkloru na razvitie pedagogicheskoy mysli v Azerbaidzhane. Chelovek i obrazovanie, (2), 183–189. <https://doi.org/10.54884/1815-7041-2025-83-2-183-189>
3. Az söylə, söz sözlə: Şərqi şifahi və yazılı abidələrində tərbiyəvi fikirlər. -Bakı: Maarif, -1993. – 400 s.
4. Qasımova, L.N. Pedaqogika: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / L.N. Qasımova, R.M. Mahmudova. – Bakı: Çarşıoğlu, - 2021. -612 s.

5. Jafarova, S. (2022). Upbringing issues in Azerbaijan families (comparative analysis end of the XIX - beginning of the XX century and the modern period). *Journal of Preschool and Primary Education*, 240(III), 93–104.
6. Mammadova, E. N. (2022). *Journal of “Azerbaijan Journal of Educational Studies”* and the process of formation of pedagogical thought in Azerbaijan. *Revista Conrado*, 18(86), 373–367.
7. Mammadova, S. M. (2025). The importance of using folk pedagogy in educating the young generation. *Scientific Results*, 11. <https://ojs.scipub.de/index.php/SR/article/view/6794>
8. Əliyeva, S. (2025). Gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin peşə hazırlığında interaktiv təlim metodlarından istifadə imkanları. *Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*, № 2, s. 25–35. <https://doi.org/10.30546/2709-2488.2.2025.0020>
9. Guliyeva, N. (2025). Development of education in Azerbaijan: Historical path, modern trends and prospects. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12(4), 109–128. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17322798>
10. Hüseynova, G. (2025). İnküziv təhsildə valideyn-müəllim əməkdaşlığı: problemlər və həllər. *Azərbaycan Məktəbi*, 2(711), 118–126. <https://doi.org/10.30546/32898065.2025.2.046>
11. Verdiyeva, M. (2023). Teaching geography in Azerbaijan: Problems with textbooks and teachers. History of development of teaching methodology. *Pedagogy and Psychology*, 2(55), 3–14. <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1000>
12. Вагабова Т.А. Образовательная политика Гейдара Алиева и его наследие в истории педагогической мысли Азербайджана // *Известия Балтийской государственной академии рыбопромыслового флота*. –2025. № 2(72). –С. 73–78.
13. Кох И.А., Орлов В. А. Ценности и профессиональное самоопределение студенческой молодежи // *Образование и наука*. 2020. Т. 22, № 2. С. 141–168. DOI: 10.17853/1994-5639-2020-2-141-168
14. Смирнов И. П. О научности педагогики (как избежать трансформации педагогической науки в идеологию) // *Образование и наука*. 2020. Т. 22, № 2. С. 9–28. DOI: 10.17853/1994-5639-2020-2-9-28

Redaksiyaya daxil olub: 20.02.2026